

Ədəbiyyat

1. Quliyev Q., Əliyeva Ü. Amerika Ədəbiyyatı: Tarixi Oçerklər. Elm və təhsil. Bakı, 2016.
2. Xurşidbanu N., Əsərləri. Lider nəşriyyatı, Bakı, 2004.
3. Johnson T.H. The complete poems of Emily Dickinson. Boston: Brown & Company, 1960.

Parallels in Woman Poetry (Emily Dickinson and Khurshidbanu Natavan)

In this article poems of two authors are compared. Similar and different sides in their poetry are investigated.

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏNİN DİL KİMLİYİ VƏ GENDER ASİMMETRİYASI (“Bakı-1501” romanı əsasında)

Bənövşə Məmmədova

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: benovshemamedova@yandex.ru

Məlumdur ki, dil kimliyi fərdin daxili aləminin, emosional bloklarının, ifadəsini tapmamış gestaltlarının, intellektual səviyyəsinin, emosionla intellektinin, yaşadığı toplumun onun üzərindəki (ekstralingvistik planlı) təsirinin, fərdi və toplumsal dünya mənzərəsinin dil formatının və s. bu kimi faktorların şərtlənməsilə formalaşır. Və heç şübhəsiz ki, qadın dil kimliyi, eynilə kişi dil kimliyi kimi, aid olduğu toplumun dünyanın dil mənzərəsinin konsept və stereotiplərinin “məhürünü” daşıyır. Milli dil mənzərəsindəki gender diferensiasiyası ilə bağlı stereotipikləşmənin bir təcrübə araşdırmanın nümunəsində aydın şəkildə izləyə bilirik. Belə ki, P.Eckert və S. Makkonell-Ginetin məşhur “Language and Gender” araşdırmasında qeyd olunur ki, aparılan müvafiq məramlı təcrübədə respondentlər eyni bir sözün (*stol*) alman və fransız dilindəki fərqli cins xarakteristikasından çıxış edərək ona fərqli metaforik səciyyələndirmələr “qazandırmışlar”. Belə ki, alman dilində *tisch* “stol” kişi cinsində, fransız dilində isə *table* “stol” qadın cinsində olan söz kimi qəbul edilir [2, s.68]. Deməli, qrammatik cins fərqləndirməsi bu dillərə xas dünyanın dil mənzərəsinə müvafiq korrektor tətbiq edə bilər. Onu da qeyd edək ki, tədqiqatçılar əks istiqamətli proseslərdə, yəni funksionallığa əsaslanan assosiasiyaların gender xarakterli metaforik keçidlərə “sonlana” bilməsinə diqqət çəkirlər. Məsələn, S.Romeynə görə, “torpağ”ın funksiyasından törəyən assosiasiyaların onun bir çox hind-Avropa dillərində qadın cinsində və ya qadına xarakterik metaforalarla eyni kontekstdə təqdim edilməsinə yol açmışdır [3, s.83]. Azərbaycan qadın yazıçılarının və o cümlədən, konkret olaraq, Ə.Cəfərzadənin dil kimliyinin tədqiqi burada milli dil mənzərəsində əks olunan gender stereotiplərinin müvafiq xarakterli metafora və assosiasiyalarda ifadə tapdığını ortaya qoyur. Bu stereotiplərdən ən qabarığı heç şübhəsiz ki, “gender asimetriyası” olaraq səciyyələndirilən və əslində universal mahiyyət kəsb edən [5] psixososial göstəriş və yönləndirmə sistemləridir. Belə ki, gender asimetriyası zamanı qadın və kişinin təbii

fizioloji, sosial, psixoloji mahiyyətinin müqayisəsi aparılır və bu müqayisə birmənalı şəkildə maskulin xüsusiyyətlərin lehinə yekunlaşır. Bunun ən parlaq örnəyi olaraq, dilimizdəki “kişi kimi qadın” və “arvad kimi (kişi haqqında) metaforalarının müqayisəsində görə bilirik: birinci halda biz meliorativ (tərif) səciyyələndirmə ilə, ikinci halda isə peyorativ xarakteristika (təhqir) ilə qarşılaşırıq. İlk baxışdan paradoksal olsa da, Əzizə Cəfərzadə kimi əsərlərində (süjet və fabula səviyyəsində) qadın gücünü vəsf edən, qadının mənəvi paklıq və yüksəliyinin tərənnümçüsü olan bir yazıçı, qadın yazıçı özü də bu gender asimmetriyasının izlərini daşıyan metafora və assosiasiyalara müraciət edir. Belə ki, Ə.Cəfərzadə öz qadın qəhrəmanlarının toplumdakı uğurlarını əyani şəkildə göstərmək üçün onları, maskulin dəyərlər sistemi aspektində əhəmiyyətli sayıla biləcək özəlliklərlə mükafatlandırırlar. Belə ki, Ə.Cəfərzadənin “Bakı-1501” romanının baş qadın qəhrəmanı Bibixanım – Sultanım xanım qaynanası və qaynatasının (Şirvan şahının və xanımının) rəğbətini qazanmaq üçün “*ər ürəkli, mərdanə qəlblı vətən igidlərindən* (yəni, kişilərdən – B.M.) *seçməyəm*” bir qadına çevrilməli olur və yalnız bu zaman “*tez-tez gənc döyüşçü paltarı geymiş Sultanım xanım*” hayat yoldaşı ilə “*atantb, ... gözlərdən iraq bir yerdə onunla ox atıb, qılnc oynadıb, at çapdıqdan*” sonra saray əyanlarının təqdir və hörmətini qazanmış olur. Digər nümunələrə diqqət edək: – *Allah bilər bu arvad xeylağlarının işini. Onların nəğıdı, vallah!*; – *Olar dəə... Dava arvad işi deyil axı, ay balam.* [1, s.205]; – *Axı anam-bacım, dava-şava kişi işidi. Sən, zənən xeylağı, onun qibleyi-ələm olub-olmadığını nə bilirsən?* [1, s.172]. Göründüyü kimi, Ə.Cəfərzadə dolayısı ilə dilimizdəki gender stereotiplərini ifşa edən dialoji nitq nümunələri ortaya qoyur.

Ə.Cəfərzadə Azərbaycan dil kimliyinin daşıyıcısı kimi gender asimmetriyasının xalqımıza xas olan təzahür formalarından (atalar sözləri və frazeoloji vahidlərdən) ustalıqla yararlanır: “*Ər qarağan kolunun dibində otursa, arvad da gərək gedib onun yanındakı yovşan kolunun dibində əyləşə*”, – deyib dədələr [1, s.81]. Yazıçının dilində bir çox hallarda “arvad” sözü neqativ konnotasiya daşıyan metafora kimi işlədilir. Belə ki, həyat yoldaşını döyüşə yola salan Sultanımın ərinin dilindən bu stereotipik yanaşmanın ən bariz formasını izləmiş oluruq: – *Sən də? Sultanım, sən də arvadlara dönürsən nədi? Bu nəm neyçündür?* [1, s.146]. “*Arvada dönmək*” frazeoloji vahidinin peyorativ anlamı heş şübhə doğurmur. Özü qadın olan yazarın bu metaforik keçid seçimi heç şübhəsiz ki, “*arvadsifət*” sözünü təhqir (məsələn: *Qoy bu uşaqşifət, arvadsifət şahzadənin bağır-öfkəsi partlasın, daha yaxşı!* [1, s.167]), “kişi qeyrətli” ifadəsini isə tərif statusunda dəyərləndirən Azərbaycan (simfonik) dil kimliyinin daşıyıcısı olması ilə şərtlənir. Müqayisə üçün deyək həmin iqtibas hissəsi rus dilində “- И ты?! Султаным, уж не превратишься ли ты в плагальницу? К чему эти слезы?” tərcümə edilmişdir [4, s.35] və göründüyü kimi, burada “arvad” sözü öz ilkin anlamında (*женицуна*) deyil, Ə.Cəfərzadənin “qazandırdığı”, daha dəqiq desək, gender asimmetriyası ilə şərtlənən əlavə məcazi anlamında tərcümə edilmişdir. Maraqlıdır ki, Ə.Cəfərzadənin elə özü də həmin dialoq kontekstində gender asimmetrikliliyi ifşa etməyə cəhd edir. “*...Mən səni ər ürəkli, mərdanə qəlblı vətən igidlərindən seçmərəm. Onların birisən, göyərcinim, qumrum mənim! Sultanım xanımın yaş kirpikləri sayırşdı, gözlərində birər ulduz sayırşdı. – Bu «mərdanə» ilə «göyərcin» sözləri tutmadı*” [1, s.146]. Burada biz, L.Vitgenşteynin təsbit etdiyi və sonralar dil kimliyi nəzəriyyəsi çərçivəsində tədqiq edilən “dil oyunu” faktı ilə qarşılaşırıq.

Daha bir nümunədə gender asimmetrikliliyinin izlərini müşahidə edə bilirik: – *Adə, Allahın olsun! Elə vuruşan igidə arvad deyərlər?* [1, s.195]– nümunəsində bu qohumluq terminin neqativ konnotasiyasını aşkar şəkildə izləyirik. Göründüyü kimi, burada “igid” və “arvad” sözləri bir növ, oksümoron xarakterli qarşılıqlı semantik istisna korrelyasiyası yaratmışdır.

Açar sözlər: ədəbiyyat, gender, dil kimliyi, gender asimmetriyası, Ə.Cəfərzadə.

Ədəbiyyat

1. Cəfərzadə Ə. Bakı.1501, Yazıcı, Bakı, 1981.
2. Eckert P., McConnell-Ginet S. (2013). Language and gender. Cambridge University Press.
3. Romaine S. Communicating Gender. London: Lawrence EAP, 1999, 406 p.
4. Джафарзаде А. Баку – 1501 <http://gakh.cls.az/>
5. Кирилина А. Гендерная асимметрия в языке, Женщина плюс..., 2003, №1.

The language identity of Aziza Jafarzade and gender asymmetry (on the basis of novel "Baku.1501")

The article deals with the language identity of distinguished Azerbaijani writer Aziza Jafarzade and the facts of gender asymmetry of her novel "Baku.1501". It is known that Aziza Jafarzade wrote about the rights and freedom of women in case of progressive approach throughout her artistic works. But in the mentioned novel of Aziza Jafarzade, we come across with some expressions that contradict gender equality. Our studies reveal that the expressions used by the author give preference to men for their valor, bravery and hardiness. The expressions refer to the "standard" phrases of the Azerbaijani mentality. It displays that the writer can not avoid from her national language identity in the context of her individual language identity.

MƏKTƏBQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MÜƏLLİMİN PEŞƏ FƏALİYYƏTİNİN GENDER ASPEKTLƏRİ

Elza Mollayeva

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: elzamollayeva@rambler.ru

Təhsil sistemində gender yanaşmasının həyata keçirilməsi prosesində müəllim əsas fiqur olaraq qalır. Təlim və tərbiyə prosesində gender yanaşması təcrübəsinin realizə edilməsində müəyyən edilən üç səviyyədən biri – mezo səviyyə birbaşa müəllimin gender bacarıqları ilə bağlıdır.

A.N.Kamenskayaya görə «pedaqoqun gender bacarıqları üç istiqaməti özündə birləşdirir: pedaqoji fəaliyyətdə gender bacarıqları, pedaqoji ünsiyyətdə və şəxsi gender bacarıqları» [1, s.269].